

Naglis Kardelis

NEKASDIENĖ KASDIENYBĖS METAFIZIKA

Arvydas Šliogeris

Kasdienybės metafizika: iš filosofo dienoraščių.

Vilnius: Apostrofa, 2016, 424 p.

Arvydo Šliogerio veikalas *Bulvės metafizika: iš filosofo dienoraščių* (Vilnius: Apostrofa, 2010), kuriame gražia ir paprasta kalba, aforistiškai taupiu ir asketiškai elegantišku stiliumi perteikta Šliogerio filosofijos esmė, jau spėjo tapti lietuvių filosofijos klasika. Tai labai vientisa, turinio ir formos požiūriu visiškai užbaigta knyga, nereikalaujanti jokio papildymo ar pratęsimo ir primenanti filosofinės minties rutulį, gražiai apvalainą lyg tobula skulptūra ir panašų į būtiškąjį Parmenido sfairą ar lietuviškojo galvojimo akimis pamatytą metafizinę bulvę.

Nors *Bulvės metafizikai* nieko netrūko iki turinio ir formos tobulumo, ji sulaukė tęsinio – antrosios knygos, kuri, kaip ir jos pirmtakė, pavadinta taip pat paprastai ir nepretenzingai – *Kasdienybės metafizika*. Vis dėlto tai nėra nei *Bulvės metafizikos* papildymas, nei antrasis tomas, kuris kartu su pirmuoju sudarytų vientisą visumą. Pasitelkę bulvės analogiją apie *Bulvės metafiziką* galėtume pasakyti, kad apvalaina jos forma nuo pat pradžios buvo tobula, nereikalinga jokių ją papildančių ar pratęsiančių atšakų bei protezų, bet, atėjus metui, ši bulvė iš savo akučių pradėjo leisti daigus. Tai lėmė vidinė brandos logika, atitinkanti gelminę – metafizinę – bulvės prigimtį. Viskas įvyko dėl vidinės, o ne išorinės būtinybės, nes jokie išoriniai veiksniai nėra pajėgūs nei sulėtinti, nei pagreitinti vegetacinių procesų, spontaniškai vykstančių metafizinės bulvės gelmėse: vartodami kalbos figūrą ir turėdami omenyje būtent metafizinį Arvydo Šliogerio mąstymą bei matymą,

galėtume teigti, kad bulvė – tai visais atžvilgiais laisva ir būtent dėl šios laisvės beveik dieviška būtybė, kurios neįmanoma išprieivartauti.

Neseniai dienos šviesą išvydusiam naujam Arvydo Šliogerio veikalui ir visai jo filosofijai – ar, tiksliau tariant, *fotosofijai* – apibūdinti labai tinka ši Herakleito ištara: „kisdama rymo“ (*metaballon anapauetai*). Palyginti su tuo, ką yra išvydęs ir mums parodęs *Bulvės metafizikoje* ir visuose kituose, dar anksčiau parašytuose, savo tekstuose, *Kasdienybės metafizikoje* iškilusis lietuvių matytojas ir fotosofas regi tą patį imanentinės transcendencijos fenomenų vaizdą, kuri teoro žvilgsniu kontempliavo visada, ir mąsto tą pačią – iš esmės vieną vienintelę – pamatinę filosofinę mintį, kurią mąstė visą savo gyvenimą, bet šįkart mąsto šiek tiek kitaip, tarsi pasukęs gražiai apvalainą parmenidiškąjį Būties sfairą ar – tariant visiškai tiksliai – metafizinę Esmo bulvę kiek kitu kampu. Turėdami mintyje *Bulvės metafiziką*, galėtume teigti, kad *Kasdienybės metafizikoje* į pasaulį žvelgiama tartum kita tos pačios metafizinės bulvės akute: filosofinė mintis kasdien gimsta ir tveria toje pačioje terpėje – metafizinės bulvės substancijoje, fotosofinio teoro išvalgą maitina tie patys kasdienės mąstymo gyvasties šaltiniai, trykštantys iš metafiziškai svaraus bei sunkaus bulvės kūno ir atsiveriantys jos akutėse. Palyginti su *Bulvės metafizika*, galbūt šiek tiek skiriasi požiūrio kampas, filosofinė perspektyva, kuri projektuojama, sakytume, iš kitos bulvės akutės, nors yra steigama toje pačioje filosofinėje substancijoje – tos pačios kasdienės metafizinės bulvės kūne.

Vis dėlto šios knygos skaitytojas galbūt prisispyręs paklaustų: bet kas galų gale yra ta šliogeriškoji kasdienybės metafizika? Juk bet kokią metafiziką mes natūraliai suvokiame kaip *nekasdienį* mąstymą – ir dažniausiai kaip mąstymą *ne apie šį pasaulį*.

Kasdienybės metafizikoje kalbama apie kasdienes mirtingojo pastangas išsi-veržti iš žmogiškosios kalbos gniaužtų, atsakyti kalbinės pseudotranscendencijos, per visą kasdienės sąmonės ir net filosofijos istoriją laikytos tikrąja Transcendencija ir tikrosios Metafizikos objektu, vilionių. Skirtingai nei įprastai metafizikai būdingas transcendavimo judesys, kuriuo iš „šio“ pasaulio mėginama persikelti į „aną“ pasaulį, iš juslinės tikrovės – į antjuslinę, kasdienio metafizinio transcendavimo judesys, nuolat kartojamas šios knygos puslapiuose, – tai grįžimas į jusliškai patiriamą imanentinės transcendencijos fenomenų vietovę, dabar, naujai steigtos kasdienės metafizikos požiūriu, atstovaujančią tikrajai Transcendencijai, iš virtualiųjų ir niekingųjų Kalbos ir Ekranų teritorijų, kuriose, tartum lotofagų žemėse ar Kirkės bei Kalipsės salose, mirtingasis užsibuvo pernelyg ilgai. Šis kasdienio metafizinio transcendavimo judesys – tai lyg kasdien vis iš naujo pakartojamas sugrįžimas į kiekvieno iš mūsų Itakę.

Arvydas Šliogeris savo veikale atskleidžia, kad autentiškai gyventi kasdienybėje nėra lengva, nes daugelis mūsų įpratę ne gyventi, o *vartoti* gyvenimą – ir dažniausiai ne šiaip vartoti, o vartoti *kalbiškai*. Kasdienė neautentiškos, sakytume, plastikinės egzistencijos įveika, virstanti kasdiene mirtingojo gigantomachija su Kalbos ir Ekranu stabais, yra pagrindinė šios knygos tema, varijuojama pačiais įvairiausiais turinio ir formos pavidalais. Tuo galėtume paaiškinti ir tikrą ar tariamą daugelio fragmentų turinio kartojimąsi: veikalo ištara neretai panašios dėl to, kad kiekviena iš jų – tai tartum *kasdienis* vienos ir tos pačios pamatinės minties, vieno ir to paties pamatinio teorinio *pamatymo*, pagaliau vieno ir to paties kasdienei metafizikai būdingo transcendavimo judesio – grįžimo iš Kalbos bei Ekranu pseudoimanentinės pseudotranscendencijos į tikrąją Transcendenciją, kuri kartu yra ir tikroji Imanencija, – *pakartojimas*.

Kasdienybės metafizikoje Arvydas Šliogeris yra tuo pat metu ir konservatyvesnis, ir dar radikalesnis nei kituose savo veikaluose: konservatyvus įsišaknijimas gimtojoje žemėje ir gimtojoje lietuviškojo galvojimo dirvoje neišvengiamai įgyja itin radikalią formą, kurios pasirinkimą lemia autorius įsitikinimas, kad šaknų – ypač gilių – turėjimas yra nesuderinamas su galimybe pasitraukti iš savojo įsišaknijimo vietos. Antai ažuolas, giliai įsišaknijęs žemėje, neturi manevro, arba kompromituojančio kompromiso, laisvės – galimybės pasitraukti į saugesnę vietą kilus audrai: jis arba radikaliai pasipriešina siaučiančiai vėtrai ir išsaugo savo pozicijas, iš jų nepasitraukdamas ir jų neišduodamas, arba išrautas su šaknimis žūva.

Paradoksali radikalumo ir konservatyvumo dialektika, išryškėjanti šioje Arvydo Šliogerio knygoje, tampa aiškesnė suvokus, kad abstrakti radikalumo sąvoka ir kilo būtent iš lotyniško žodžio *radix*, reiškiančio šaknį, šaknis: prisirišimas prie įsišaknijimo vietos, kurios nedera ar net fiziškai neįmanoma palikti, migruojant ir nomadiškai iškeičiant į vis naujas laikino viešėjimo vietas, yra konservatyvus, *saugantis* ir *išsaugantis* tai, kas įsišaknijimo vietoje yra brangiausia, ir kartu *radikalus*, nes įsišaknijimo vietą tenka ginti principingai, nedarant jokių kompromisų, net žūt būt. Tas, kuris išdidžiai stovi radikaloje konservatyvaus įsišaknijimo pozicijoje, nėra laisvas pasirinkti kitos stovėsenos vietos, nes jam tektų savo noru išsirauti su šaknimis ir žūti, bet kartu egzistencine prasme yra ir absoliučiai laisvas, nepriklausomas ir principingas, nes nėra ir negali būti stumdomas – tarkime, pastumtas ar nustumtas į kitas pozicijas, į kitą egzistencinę stovėsenos vietą.

Tai lyg kilnus pasmerktumas kompromisų nepripažįstančiai laisvei ir savųjų principų laikymuisi, pasmerktumas, kurio prigimtyje absoliuti būtinybė keistai dera su absoliučia laisve: tik suvokęs, kad jokiais sąlygomis ir aplinkybėmis neturi teisės virsti fiziniu ar metafiziniu (kaip neretai nutinka filosofams) pastumdėliu, kuris, išstumtas iš savo pozicijų kartu išraunamas su visomis autentiškos savasties

ir gyvasties šaknimis, radikalų konservatyvumą priimi kaip egzistencinę lemtį ir dovaną. Šią prakilnią ne tik autentiškos, bet ir unikaliai savitos – iš niekieno neperimamos ir niekam neperduodamos – teorinės žiūros vienišumui pasmerkto dvasios aristokrato laikyseną, liudijamą kasdieniu matymo ir mąstymo judesiu, regime kiekviename naujojo veikalo fragmente.

Arvydas Šliogeris *Kasdienybės metafizikoje*, man regis, ir iškyla būtent kaip radikalusis konservatorius – kilnus gimtosios žemės ir lietuviškojo galvojimo riteris, savąsias – lietuviškąsias – šaknis ginantis kaip savo paties gyvastį ir savastį. Radikali mąstytojo pozicija nėra kokia nors agresyvi filosofinio ekscentriškumo išraiška: tai žūtibūtinė kova už savąsias šaknis, už teisę išlikti savojoje išsiskynimo vietoje, kurioje vienintelėje įmanoma išsaugoti tiek savo savastį, tiek pačią savosios dvasios gyvybę, o ne agresyvi nomadinė ekspansija į svetimas teritorijas, kėsintis į svetimas pozicijas ir grasinant kitus išrauti su šaknimis iš jų gimtųjų vietų.

Būtina pripažinti, kad mąstytojo radikalumas kai kuriose veikalo vietose reiškiama šokiruojančiu filosofiniu turiniu ir įgyja drastiškas kalbines formas, kurios kai kuriems skaitytojams, dar nesuvokusiems ganėtinai atsainios ir dėl to atlaidžios Arvydo Šliogerio pozicijos bet kokios žmogiškosios kalbos atžvilgiu esmės, galėtų pasirodyti neįprastos ir nepriimtinos. Jei pats veikalo autorius kalbą traktuotų taip rimtai, kaip mes – ar bent daugelis iš mūsų, jis tikrai nebūtų parašęs kai kurių šios knygos pasaužų – arba būtų parašęs juos kitaip, gerokai švelniau. Po kai kuriomis šios knygos ištatomis, matyt, nepasirašytų niekas, išskyrus patį jų autorių, bet, nepaisant to, net ir tie fragmentai, kurie yra labiausiai kontroversiški ir diskutuoti, vis tiek yra labai iškalbingi ir pamokantys, nors ir reikalaujantys išradingos hermeneutikos.

Mano įsitikinimu, skaitydami daugelį aštresnių fragmentų turėtume atpažinti *bendrają teorinę intuiciją*, kurią mums nori perteikti knygos autorius, ir sutelkti į ją dėmesį, užuot mikrologiškai preparavę paskirus šokiruojančiai skambančius žodžius ar frazes. Svarbu suvokti, kad už konkrečias kalbinės raiškos konfigūracijas gerokai svarbesnis yra bendrasis suvokimo – ar filosofinio *pamatymo* – įspūdis, pasiliekančias visam laikui, net ir po to, kai pamirštame paskiras žodines išraiškas, kurios iš pradžių mus galbūt šokiravo ir žeidė. Kai kurių filosofiskai svarbių dalykų, jei tik juos apskritai būtina perteikti kalba, galbūt apskritai neįmanoma pasakyti kitaip, nei juos savo knygoje pasakė Arvydas Šliogeris.

Kai ateina metas stabu paverstai kalbai liudyti prieš save pačią filosofo lūpomis, filosofinė kalba, kuria formuluojama byla prieš ją pačią – ir prieš Kalbą apskritai, neturėtų pernelyg paisyti miesčioniškų manierų, nes perdėtas jos mandagumas tebutų jos neįgalumo išraiška. Tad nesunku suvokti, kodėl gindamas Tėvynės – vietovės, kurioje regimais pavidalais skleidžiasi imanentinės transcendencijos

fenomenai, – šventumą, *Kasdienybės metafizikos* autorius taip drąsiai, be jokių skrupulų verčia iš sosto kalbos stabą, nors šis intelektualinis judesys, kuriuo ginamas juslinės tikrovės šventumas, kai kuriems galbūt pasirodys perdėm radikalus ir forsuoatas.

Arvydas Šliogeris, kaip tikras konservatorius, šioje knygoje mums parodo, kad visa, ką žmogus šioje žemėje turi kaip brangiausias, didžiausią egzistencinę vertę turinčius dalykus, yra jam tiesiog paprasčiausiai dovanota – nepelnyta savosiomis pastangomis, neišmąstyta spekuliatyviu protu, nesukurta iš kalbos ir neiškalbėta kalbos priemonėmis, neuždirbta kruvinu prakaitu ir neišsikovota techninėmis gudrybėmis. Žalsvas pavasarį sprogstančių beržų rūkas bei rudenį suliepsnojančios klevai mirtingajam paprasčiausiai duoti – pasak autoriaus, būtent šias nepelnytas dovanas, už kurias nėra nieko vertingiau, žmogui – trapiam mirtingam būtybei – ir yra sunkiausia palikti išeinant iš šio pasaulio. Kai tai suvokiame – ir kai Esmo amžinybė, transcendencijos fenomenų pavidalu duota žmogui kaip dovana, kilnios melancholijos akimirka sutampa su trumpa mirtingajam atseikėto laiko atkarpa, – mums iš karto tampa aišku, kad visas mūsų skubėjimas ir tikėjimas iliuziniais nesibaigiančios techninės pažangos pažadais netenka jokios prasmės. Būtent tą akimirka Arvydas Šliogeris, radikalusis konservatorius ir kasdienybės metafizikas, mums sugrąžina tai, ką visada turėjome kaip dovaną, nors dėl skubėjimo negebėjome pastebėti, atpažinti ir įvertinti.

Daugelis fragmentų skamba kaip nuostabia lietuvių kalba sukurti himnai gimtajai žemei. Bylojimas – jau nesvarbu, filosofinis ar poetinis – apie garuojantį dirvos grumstą, rūkų gaubiamus klonius, žolės stiebą ir sietuvų gelmę dar kartą paliudija Arvydo Šliogerio kalbos galybę, nepaisant paties ištarų autoriaus rūstavimo prieš kalbą – vienintelę ir nepakeičiamą poezijos bei filosofijos stichiją. Šioje knygoje esama ir filosofinių eilėraščių – poetiškai ištartų filosofinių fragmentų, geriau nei sunkiasvorė proza atskleidžiančių pamatines kasdienybės metafiziko intucijas. Žodžiais tapomi nuostabaus grožio nežmogiškos tikrovės vaizdai *Kasdienybės metafizikoje* ryškiai kontrastuoja su apokaliptinėmis žmogaus sukurtų technogeninių šiukšlynų vizijomis. Šie šiurpūs kontrastai bei filosofinio regėjimo disonansai atskleidžia, jog kiekvienam iš mūsų įprastą kasdienybės pasaulį, kurio tinkamai neįvertiname ir kurį laikome savaiame suprantama duotimi, privalome išvysti nebanaliu – *nekasdieniu* – žvilgsniu.

Šliogeriškoji kasdienybės metafizika nėra banalios kasdienybės ar net šiaip banalybės metafizika: mokydama naujai atrasti nežmogiškos kasdienybės pasaulį, įdėmia ir jautria akimi stebėti gamtos grožį, ryte patekančią saulę teoro žvilgsniu kontempluoti ir ja džiaugtis taip, tartum *kasdien* ji būtų – kaip vienoje savo ištaroje tvirtino Herakleitas – *nauja*, ši kasdienybės metafizika atsiskleidžia kaip

nekasdienė. Manoji užuomina apie kasdienės Arvydo Šliogerio metafizikos nekasdieniškumą nėra *contradictio in adjecto*, kokio nors ekscentriško minties ar žodinės raiškos oksimorono pasekmė, – ji tik leidžia suprasti, kad mes, beviltiškos švenčių, progų ir įvairiausių pompastiškų kalbos ritualų būtybės, deja, dar neišmokome ramiai, oriai ir nenuobodžiai gyventi kasdienybėje ir nebanaliai ja džiaugtis. Perfrazuodamas Martiną Heideggerį, tvirtinusį, kad mes dar nemąstome taip, kaip turėtume, – *nemąstome* tikrąja šio žodžio prasme, kartu su Arvydu Šliogeriu galėčiau pasakyti taip: įstabaus kasdienybės pasaulio mes – ar bent daugelis iš mūsų – deja, dar nematome taip, kaip privalėtume – ir, labai tikėtina, dar išvis *nematome* tikrąja šio žodžio prasme.

Tad kartu su iškiliausiu mūsų mąstytoju pažvelkime į pasaulį – į žalsvą beržų rūką, žalžganus žaibus ir ugnies žaromis liepsnojančius klevus – kasdien vis kita metafizinės bulvės akute.

O sykį pažvelgę nepaverskime šio įspūdžio kalbos hieroglifais, neatiduokime į atminties archyvą, bet stenkimės pasaulį kasdien pamatyti taip, tarsi jis būtų visiškai naujas ir anksčiau jo apskritai nebūtume regėję, – ir kad kartu su Herakleitu ir Arvydu Šliogeriu galėtume pakartoti, jog saulė – ir *metafizinė kasdienybės saulė* – mums yra kasdien nauja...

Tai ir bus išmintingiausia bei prakilniausia kasdienybės metafizika – metafizika, kurios mus neįkyriai ir nepretenzingai moko šios įstabios knygos autorius.